

УДК 94(477.51),1942/1943”

НІЖИНСЬКА МУЗИЧНА ШКОЛА В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ

(1942-1943 РР.)

Шешеня А.С., студентка ІІ курсу історико-юридичного факультету

Науковий керівник: **Дудченко Г.М.**, кафедра історії України та політології

Важливим елементом культурної інфраструктури міста в період німецької окупації була Ніжинська музична школа, відкрита за ініціативи громадськості у 1942 р. Діяльність Ніжинської музичної школи достатньо повно викладена у монографії Майко Т.І. [40], але її створення та перші два роки існування в умовах окупації окреслені лише загальними рисами.

Актуальність даної теми зумовлена необхідністю з'ясувати особливості здійснення освітньої політики окупаційної влади на території України з урахуванням регіональних відмінностей.

Автор має на меті з'ясувати особливості створення та функціонування Ніжинської музичної школи в період німецької окупації.

У 1941 р. територію України окупували сили, які прагнули підпорядкувавши собі її землі, використати промислові ресурси і отримати дешеву робочу силу. Проте в умовах війни, що затягувалася окупаційна влада змушена здійснювати низку заходів, що були пов'язані з потребами місцевого населення. Співвідношення заходів, що визначались заданнями, визначеними керівництвом Третього рейху та заходів, що відповідали реальних потреб населення зумовлювалось характером режиму в тій чи тій зоні окупації [45].

Про політику пригноблення української культури німцями свідчать застенографовані висловлювання Гітлера у Вольфшанце (Східна Пруссія): «Якщо ми будемо навчати росіян, українців, киргизів читати й писати, то загалом це обернеться проти нас...» Гітлер вважав, що «...загальна освіта є розкладаючою отрутою. Тому кожен стан матиме свій рівень освіти. Широком масам рабів буде надане благодіяння бути неписьменними...»[45].

Розуміючи, що тільки неосвічений народ, без власної інтелігенції може бути достатньо керованим, нацисти розпочали наступ на українську культуру з українських шкіл і просвітницьких організацій. Вища освіта була повністю ліквідована, інститути й університети зачинені, а їхня матеріально-технічна база та бібліотеки пограбовані. Діючими залишились лише почтакові школи. Згодом, відчуваючи гострий дефіцит кваліфікованої робочої сили на підприємствах, у роботі яких була зацікавлена німецька воєнна економіка, окупанти відновили в Україні мережу професійних навчальних закладів нижчого і середнього рівнів підготовки[42].

В м. Ніжині функціонувало 6 народних шкіл, які були відкриті навесні 1942 року на прохання громадськості, хоча й на певних умовах, і 3 середні спеціальні: технічна з агрономічним і механічним відділами, медична з фармацевтичним і зуболікувальним відділеннями і музична[41].

Ніжинська музична школа була відкрита восени 1942 р. Для неї було виділено будинок № 14 по вулиці Лицейській. Початком історії школи можна вважати 14 серпня 1942 р., коли відповідно до запису в книзі наказів на посаду організатора музичної школи було призначено від Біржі праці Медведєва Миколи Сисоєвича 1882 року народження [36]. Вже 17 серпня за наказом відділу освіти він приступив до виконання обов'язків директора музичної школи м. Ніжина[36]

На сторінках газети «Ніжинські Вісті», яка виходила друком в окупованому Ніжині в одному з вересневих номерів зазначалось: «Багато років в Ніжині мріяли про відкриття музичної школи. Минув тільки рік, як славні німецькі вояки на чолі з Адольфом Гітлером звільняли Україну від большевизму і справа організації музичної школи успішно розв'язана. В музичній школі, яка вже оголосила набір учнів, буде організовано навчання по класах роялю, скрипки, віолончелі, бандури, співів, балету хорових інструментів»

Микола Сисоєвич мав вищу спеціальну освіту. До цього вже протягом року працював директором школи, а на час влаштування на посаду мав 47

років стажу. Крім директорства він був викладачем по класу труби, викладав теорію музики і сольфеджіо, а також читав лекції з фаху «балет» [40].

На момент відкриття бажання вчитися в музичній школі виявили 70 учнів, а вже в листопаді, їх налічувалося 114 [2]. Це були переважно діти до 13 років. Більшість з них були ніжинцями, але були діти й з навколишніх сіл – з Веркіївки [3], Липового Рогу[4], Пашківки [5], з Лохвицького району с. Ровчак-Степанівка [6] та Комарівського району [7].

Школа мала чотирирічний план навчання і по закінченню давала право вступу в консерваторію. Навчання було платним і складало 60 карб.

Перші місяці роботи школи були організаційними. Вже з липня місяця почався пошук музичного інвентарю, який збирали звідусіль. Один рояль забрано зі школи садівництва [8], два піаніно було вилучено з числа речей, залишених біженцями [9]. Ще один інструмент перенесли із дитячих ясел [10]. 24 серпня директор школи звернувся до голови міста Ніжина з проханням дозволити виготовити штамп для Ніжинської музичної школи. Вже 11 вересня фінансовий відділ народної освіти надав директору квитанційні книжки для отримання плати за навчання в музичній школі [11],

Після зазначених організаційних заходів школа розпочала роботу. Проте заняття від самого початку проводилися нерегулярно. Кілька разів робились перерви – у зв'язку з епідемією тифу, тимчасовою передачею приміщень під казарми для німецьких військ.

Істотною проблемою для вчителів та учнів у роки окупації була недостатня кількість підручників та посібників, адже заборонялося використовувати з цією метою радянську літературу. Була організована кампанія вилучення навчальних посібників з бібліотек та їх збору у населення[40]. Для повноцінного навчання не вистачало і інших речей. В матеріалах фонду зберігся колективний лист учнів з підписами [13] та рапорт викладача скрипки, в яких висловлювалось прохання дістати струни та скрипічну літературу: «Довожу до вашего сведения, что почти все ученики по класу скрипки не имеют струн на скрипках» [14]. Не вистачало

нотного паперу, тому викладачеві доводилося пояснювати гами на «маленьких клочках бумаги». Одним із способів вирішення таких проблем були, наприклад, командировання працівників школи до Києва для закупівлі струн, та інших необхідних речей [14].

Навчання в музичній школі велося в будні дні з 08:00 до 19:30 вечора. Кожен учень у місяць повинен був прослухати 8 лекцій та працювати на практичних заняттях [16]. Вчителі, згідно методичних рекомендацій були зобов'язані пильно слідкували за успішністю своїх учнів, тим, хто відставав, виправляли помилки [17]. Також іноді звітували, як ось наприклад про дві групи балету, що «рівносильні за своїми художніми якостями, і стоять на правильному шляху» [18]. Для перевірки результативності навчання в школі та переведення учнів у наступний клас, проводилися так звані «випробування». Приймались іспити комісіями до складу яких входили як педагоги так і відомі в місті музиканти, зокрема членами іспитної комісії у 1943 р. були піаністка театру Паливода О.А., віолончеліст Кулинський В.Ф. Випробування проводилося в школі з 1 по 7 липня для класів роялю, співів, скрипки, мідних духових інструментів [19]. Як зазначено у висновках комісії загальну підготовку учнів було оцінено на «добре». У «побажаннях» на наступний рік, були пропозиції про збільшення кількості музичних інструментів в школі, запрошення більш кваліфікованих педагогів, та збільшення кількості учнів за рахунок нових наборів учнів [20].

Навчання могло здійснюватися й індивідуально, оскільки бажання вчитися музиці, мали не тільки школярі, а й люди, старшого віку, що закінчили навчання та вже працевлаштовані. У таких випадках учні просили поставити їхні навчальні години в післяробочий час [21].

Опалення навчального приміщення здійснювалося за рахунок асигнувань відділу народної освіти, дровами [22] та торфом [23]. Працювати доводилося в економному режимі відповідно до вимоги відділу освіти «якомога економніше витратити паливо і освітлення» [24].

Великою проблемою формування шкільної системи на територіях, підпорядкованій як військовій, так і цивільній адміністраціям була недостатня кількість придатних для навчального процесу приміщень. Дана тенденція набула особливого поширення в південних областях, що значно ускладнювало будинки середніх шкіл і меншій мірі народних використовувались для розквартирування військових, що значно ускладнювало роботу освітянських закладів та призводило до невиконання навчальної програми в музичній школі [38]. До зменшення кількості навчальних приміщень призводило й те, що частину будівлі школи використовували в якості житлового фонду. Директор музичної школи Медведєв зі своєю дружиною, що теж викладала в школі, спочатку жив при самій школі, що було поширеним явищем [25].

Перерва в роботі школи була зроблена 27 січня 1943 р. - школа не працювала 18 днів [25]. Причиною цього стало звільнення приміщень школи для військових частин. Майно школи у зв'язку з цим було вивезене у міський театр. Крім музичної школи свої приміщення під розміщення військових за наказом міської управи передали всі початкові школи міста [26].

Невтішна була і ситуація з забезпеченням школи меблями. Станом на 1 листопада 1942 р. школа мала два письмові столи, 4 простих столів, 6 тумбочок та 16 «віденських стільців», 5 дерев'яних диванів, одне напівкрісло, 2 шафи. Музичні інструменти які використовувались в навчальному процесі були також в обмеженій кількості: 4 піаніно та один рояль в гарному стані, ще 2 піаніно, що потребували ремонту, 14 одиниць мідних духових музичних інструментів, один великий барабан та одна скрипка [27]. До кінця року ситуація не покращилась, адже у звіті атестаційної комісії, маємо прохання повернути музичні інструменти, що були вивезені раніше, та придбання нових [27].

На шпальтах газети «Ніжинські вісті» є звернення директора школи Медведєва, який з ентузіазмом сповіщав читачів, що школа має надію на

створення ще двох нових класів в музичній школі – бандури та віолончелі. Те ж саме ми зустрічаємо в «побажаннях на 1943 р.», де звучить прохання запросити на постійну роботу налаштувальника інструментів, та придбати для школи інструменти, запросивши викладачів, для навчання гри на цих інструментах.

Відкриття омріяного класу віолончелі відбулося 1 березня і школа в свою чергу розпочала відкритий набір учнів.

Обов'язковим предметом викладання в музичній школі була німецька мова [28]. Списки службовців музичної школи для біржі праці подавалися в двох екземплярах: українською та німецькою мовами. Німецьку, як обов'язкову дисципліну в музичній школі від початку її заснування, викладав Соболев В.Д. Про це свідчить програма викладання німецької мови в музичній школі за 1942 – 1943 рр., але й тут, мабуть, були проблеми з навчальними посібниками, оскільки графа «підручники» в навчальному плані не заповнена.

«Негайно, у зв'язку з поширенням у місті епідемії тифу...» - ці слова ознаменували новий етап життя музичної школи. Мається на увазі епідемія тифу, яка прокотилась містом у березні 1943 р., і значно скоротила кількість учнів у музичній школі. Реагування влади на епідемію зафіксовано з початку березня. За запитом завідувача відділу освіти були складені списки учнів школи з точною вказівкою адреси [29]. З 27 березня по 15 квітня 1943 р. школа була закрита на карантин [30]. З метою зменшення поширення і запобігання хвороби згідно з розпорядженням установи всі службовці «повинні в обов'язковому порядку одержати запобіжне щеплення від черевного тифу, або різачки». Далі подається засторога: «Ті, хто будуть ухилятися від щеплення – будуть оштрафовані». 5 травня 1943 р. епідемію тифу в Ніжині було офіційно ліквідовано [35].

Зачепило життя школи і компанія по вербуванню остербайтерів. В матеріалах музичної школи є відомості датовані 31 серпнем 1943 р. щодо викладачів, які мали відправити своїх дітей до Німеччини. В одній із заяв

зазначалось: «Ввиду того, що мій син завербований на роботи в Германію, а я не зможу такі кошти, які требуються на поїздку, то прошу вас видати мені жалування на перед...»[31]. Відповідно до наявних документів не оминула доля відправки в Німеччину семи учнів школи [32]. Готуючи молодь до роботи в Німеччині, окупаційна влада через середні та професійні заклади поповнювала робочою силою підприємства та фермерські господарства Третього Рейху. Причому терміни навчання в школах не виконувалися. У будь-який час за вказівкою відділу праці, без попередження відділу навчання, спеціальні загони окупантів вдиралися до шкіл і забирали учнів для відправлення на роботу в Німеччину [44].

Щодо кількості учнів, то протягом двох перших років існування школи вона не була стабільною. Відповідно до одного з звітів - «З початку в середньому в школі навчалось від 110 до 115 чол., а з початку другої половини січня 1943 р. кількість навчаючих зменшилась і дійшла до 70 чол.». Станом на 17 вересня в школі було 70 учнів. 47% учнів школи складати діти віком від 7 до 13 років, від 13 до 18 років – 31. До 1 листопада кількість учнів дійшла до 114. Станом на 17 березня 1943 р. загальна кількість учнів зменшилася до 74, можливо, це пов'язано з епідемією тифу. Відомості ж за квітень говорять про 66 учнів.

Викладацький колектив очолював найстарший з педагогів 61-річний Микола Сисоєвич Медведєв, який мав 47 років педагогічного стажу, та очолював школу до 25 травня 1943 р. Новопризначений міський голова м. Ніжина – Фріц на його місце призначив виконуючим обов'язки Кесаєва С.Г. Раптовому звільненню передувала не менш неочікувана документальна перевірка фінансового стану музичної школи, де «порядку прийому грошей на навчання в музичній школі не встановлено. Плата за навчання приймається директором і викладачами без видачі квитанцій на руки платникам. Результати обліку в музичній школі незадовільні. Документи не підшиті...Обліку учнів не було». Медведєву закидали, що ним було куплено 3 клавірт та 1 п'єсу, які на думку інспекторів, для школи не потрібні. Не

влаштувала і ціна в 500 крб. [7]. Медведєва було переведено на посаду завідуючого навчальною частиною[33].

Загалом із приміщеннями у школи завжди були проблеми. Маємо документ від 8 травня 1943 р., про те, що «школа просить допомогти перевести клас співів та балету в те приміщення, де зараз знаходиться музична школа по вулиці Ліцейській №6, переселивши одну сім'ю у складі 2 дорослих та 2 дітей в інше місце, тим самим покращивши умови сім'ї»^[34].

Один із списків вчителів дозволяє визначити етнічний склад педагогічного колективу. З 14 вчителів 10 були українцями, а 4 – росіяни. Відповідно до освітнього рівня лише 5 мали вищу освіту, решта – середню та середню спеціальну. Членів партії не було. На кінець окупаційного періоду викладачів залишилося 8. [37].

Інституційні прояви культурного життя в зоні військової адміністрації стали результатом впливу кількох важливих чинників: прагнення окупаційних властей створити умови для відпочинку військовослужбовців вермахту, намагання місцевого населення знайти додаткове джерело засобів для існування завдяки праці в культурницьких інституціях^[45].

Відкриття в Ніжині в період війни музичної школи можемо пояснити, як і будь-який факт в історії кількома факторами.

По-перше, як нами вже було сказано, німці на межі 1942 – 1943 рр. створили мережу професійних закладів освіти, бо відчували потребу в кваліфікованих кадрах. Це стосується й школи в Ніжині.

Хрестоматійною ілюстрацією ставлення німецького командування до культурної політики на окупованій вермахтом території може бути наказ командувача 6-ї армії Райхенау «Про поведінку військ на Сході», де зазначено, що «...жодні історичні або культурні цінності на Сході не мають значення» [5]. Проте такий підхід не був незмінним. Вермахт у своїх діях керувався не лише настановами нацистського керівництва з його зневажливим ставленням до слов'ян. Свою роль відіграла і необхідність у створенні умов для відпочинку фронтових частин. Уже на початку

листопада 1941 р. командування 6-ї армії відправило на місця наказ «Про світоглядне виховання та культурне обслуговування в умовах зими 1941/42». Серед досить широкого кола заходів, що їх планували здійснити в рамках цього наказу, було передбачено, зокрема, використання ресурсів окупованої території, залучення українських акторів для виступів у складі театральних колективів перед військовослужбовцями [45].

Важливо відзначити й про вплив ніжинської громади. Ми знаємо, якщо відкриття школи було такою подією, до якої готувалися і якої чекали (жителі міста давно хотіли відкрити тут музичну школу), то можна припустити що тут відіграв людський чинник: якщо громадськість змогла домогтися від окупаційної влади дозволу відкрити шість чотирикласних народних шкіл, хоча й з певними умовами, отже, тут вона мала свої важелі впливу [43]. Також на користь цієї тези свідчить той факт, що репертуар Ніжинського театру ім. М.Кропивницького складали п'єси української класичної драматургії. Навіть на гастролі до Ніжина в листопаді 1942 р. приїздила трупа Лубенського театру ім. Л. Українки з п'єсою «Запорожець за Дунаєм», це за тих умов, що окупаційна влада не заохочувала розвиток української культури [43]. Варто відзначити й те, що в Ніжині в період окупації постійно діяв кінотеатр і виходила друком місцева українська газета «Ніжинські вісті», відновили свою діяльність сім православних храмів: Василівська, Покровська, Троїцька, Хресто-Воздвиженська, Вознесенська, Богоявленська церкви і церква Благовіщенського монастиря, а також Петропавлівський римо-католицький костюл.

Також цілком імовірно, що майбутніх музикантів окупаційна адміністрація планувала використовувати культурного обслуговування військ вермахту на фронті та тилу частин.

Література

1. Відділ забезпечення збереженості документів Державного Чернігівського обласного архіву в м. Ніжині (далі ВЗЗДЧОАН), ф. р. 4388, оп. 1, спр. 2, арк. 1, 2.
2. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 79.
3. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 1, 2.
4. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 26.
5. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 161.
6. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 78.
7. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 72.
8. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
9. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 2.
10. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 8.
11. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 27.
12. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 2, арк. 1, 2.
13. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 12.
14. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 11.
15. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 43.
16. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 72.
17. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 114.
18. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 110.
19. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 116.
20. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 12, арк. 2, 3.
21. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 96, 105.
22. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 69.
23. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 4.
24. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 31.
25. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 4, арк. 51.
26. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 37.

27. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 79.
28. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 12, арк. 3.
29. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 29.
30. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 61.
31. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 107.
32. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 108.
33. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 89.
34. ВЗЗДЧОАН, ф. р. 4388, оп. 1, спр. 3, арк. 74.
35. Топільський Георгій. Ніжин. Вересень 1941. Події навколо Ніжина мовою документів // <http://www.ucrainarma.org/doc/nizhin-veresen-1941.html>
36. Дудченко Г., Кондрашов В. Вихідна документація відділу освіти Ніжинської міської управи 1941–1943 роках // Ніжинська старовина. – 2007. – Вип. 4-5 (7-8). – С. 65-90.
37. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941-1944) у світлі німецьких документів. – К., 2008. – 272 с.
38. Кобринец П.Н. Патриотическое воспитание в советских школах на временно оккупированной территории СССР в годы Великой Отечественной войны // Советская педагогика. – 1980. – № 5. – С. 104.
39. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945). – К., 1999. – 336 с. - (Україна крізь віки. - Т. 12).
40. Майко Т.І. Незабутні сторінки історії Ніжинської музичної школи (до 70-річчя її заснування). – Ніжин, 2012. – 236 с.
41. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941 – 1943 рр. – К., 2005. – 346 с.
42. Патриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. – Ніжин, 2010. – 590 с.
43. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина. – Ч.3. Освіта та наука. – Ніжин, 1996. – С. 68.

44. Стефанюк Г. Українська школа в політичних планах німецької окупаційної адміністрації в 1941 – 1944 рр. // Людина і політика. Минуле і сучасність. - №2. – 2002.

45. Титаренко Д. Театр, кіно, періодика, музеї: культурне життя українських областей зони військової адміністрації в 1941–1943 роках. – К., 2008. – С.131 – 133.